

правам людини, що виникли внаслідок гуманітарної кризи, а також спрямовувати самі операції на досягнення суто гуманітарних цілей.

У кожному етноконфлікті мають враховуватись його особливості причин виникнення й подолання, але механізм їх розв'язання й вирішення мав передбачати й загальні вимоги. До них належать:

- надання більшої політичної, юридичної або культурної автономії тим етносам, які цього домагаються чи потребують;
- проведення економічної та соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя регіону, у якому відбувається етноконфлікт;
- створення етнокультурної інфраструктури консенсусу і толерантності;
- збільшення квот для представників конфліктуючих етносів в органах влади;

- розширення зовнішніх контактів та відкритості регіону;
- у випадках, коли вищеназвані заходи не діють і назріває гуманітарна криза, крайнє загострення суперечок і збройної боротьби, здійснюється система заходів, яка передбачає введення надзвичайного стану на території регіону, який втягнутий в конфлікт (розпуск незаконних збройних формувань, заборона окремих громадських організацій та ін.)

– залучення третьої сторони, якою може бути авторитетна нейтральна особа, організація, держава, група країн чи міжнародна організація.

Методи урегулювання етноконфліктів можуть і повинні варіюватись в залежності від їх глобальності, гостроти й гуманітарної кризи. Важливу роль відіграє фактор часу: чим раніше починають здійснюватись заходи на попередження, спрямована на міжетнічне примирення, тим простіше їх вирішення.

Список літератури: 1. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К., 1995. 2. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Енциклопедія. К., 1998. 3. Верховна Рада України. Електронний інформаційний бюлетень (за станом на 01.03.99 р.).

Надійшла до редколегії 08.02.2001

О. В. Копан, канд. юрид. наук, докторант НАВСУ

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА І ПРОЦЕДУРНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ

Аксіоматичний характер залежності рівня безпеки від механізму управління обумовлює необхідність звернути увагу на процедурні засади використання засобів безпеки у соціальних процесах. Одним з факторів засобів безпеки є силовий аспект, без якого відповідна система втрачає соціальну значимість у справі боротьби зі злом. Силовий характер засобів безпеки обумовлює потребу в існуванні процедурних засад, використання їх у соціальних процесах, тобто порядку виконання ряду послідовних засобів, дій у справі забезпечення безпеки. Складність процесу безпеки визначає багатоплановість, різнобічність процедурних засад управління в цій сфері.

Стержневим поняттям у визначенні послідовності використання засобів безпеки є, на нашу думку, категорія сили. Саме сила виступає фактором, на

підставах якого заходи безпеки піддаються систематизації і формалізації. Реальне використання засобів безпеки пов'язано з силовим впливом на об'єкт управління, який потребує специфічної процедури використання. Тому зупинимося на розумінні сили у її соціально-управлінському і природному чи первинному аспекті, з встановленням процедурних зв'язків між поняттям сили і процедури застосування засобів безпеки.

Поняття сили розкриває соціальну діяльність як процес предметно-чуттєвого впливу. Цей термін вживається досить часто в науковій та політичній літературі. Л.М.Коган відмічає, що «поняття «соціальна сила» розкриває, по-перше.... можливість для здійснення тим чи іншим соціальним суб'єктом суспільної діяльності.... По-друге, у вигляді соціальної діяльності виступає реалізація сили, реалізуючи зміст сил соціального суб'єкту. По-третє, соціальні сили характеризують масштаб і напрямки соціальної діяльності, яка, в свою чергу, стає засобом буття соціальних сил людей. Соціальна сила проявляється тільки в суспільній діяльності людини»^{*}.

Поняття сили використовується з різним змістом, у тому числі і щодо явищ духовного характеру. Говорячи про силу волі, силу розуму, силу звички, силу фантазії, силу талантів, духовні сили, поняття сили застосовується як прояв якостей людини безвідносно до того, фізичні вони чи духовні. Соціальна сила – це властивість суб'єктів (індивідів, спільнот) впливати на організацію соціальних відносин, зберігати їх чи вчиняти в них необхідні зміни, зрештою, забезпечувати відповідність її визначеним вимогам. У соціальній силі значне місце посідає момент фізичної, матеріальної сили. Властивість одних суб'єктів здійснювати примус по відношенню до інших суб'єктів, у важливих випадках підкріплений силою зброї, є важливим показником їх соціальної сили. У цьому змісті армія – важливий засіб, носій соціальної сили, основний елемент механізму безпеки.

При описі процедурних засобів безпеки важливо співвіднести їх з соціальним впливом. Оскільки процес впливу складається з нескінченного числа операцій, контрольованого витратою сил, то уявлення про засоби впливу повинно включати посилення на ті операції, засобами яких він створюється і які використовуються як спосіб зв'язків суб'єктів впливу з об'єктами впливу. Важливою характеристикою процедурних засобів безпеки є наявність в них властивості управлінського впливу, який надає їм доцільний характер і забезпечує отримання конкретних результатів. Через здійснення управлінського впливу процедурні засоби безпеки включені до системи соціальної діяльності як важливий чинник забезпечення безпеки.

Процедурні засоби безпеки принципово не відрізняються від заходів управління. Управлінська діяльність носить соціальний характер і вимагає відповідного механізму своєї реалізації. В управлінні соціальною діяльністю, як і в управлінні в сфері безпеки, можна виділити подібні функції, які властиві всякому управлінню. Відповідно, можна говорити і про схожість процедурних засобів безпеки з засобами управління, а отже про можливість і при-

---

^{*} Цит. за: Антонюк Г.А. Социальное проектирование и управление общественным развитием: (Теоретично-методологический аспект) / Минск, 1986. С.53.

пустивність їх конструювання. Конструювання – форма творчої діяльності, що багатьма рисами відрізняється від пізнавальної творчості. Якщо пізнання полягає у відкритті того, що було, є і може бути, в опису і поясненні дійсності, то конструювання – це уявне моделювання нового предмета.

Конструювання процедурних засобів безпеки пов'язане з відпрацюванням технології, параметрів майбутнього стану об'єкту впливу. Об'єкти цього впливу існують незалежно від процесу конструювання, тобто в процесі конструювання процедурних засобів безпеки об'єкт їх діяльності береться як величина надана, важко змінна. Призначення процедурних засобів безпеки полягає в здійсненні ефективного управлінського впливу на соціальні процеси, з метою забезпечення безпеки, визначаючи шляхи використання формальної чи офіційної сили, і обмеження використання примітивної. Пряме призначення процедурних засад управління в сфері безпеки – створення в ідеальній формі соціального майбутнього в потрібному напрямку, а не описування його таким, яким воно може стати в силу стихійної реалізації діючих в суспільстві об'єктивних закономірностей.

Процедурне забезпечення безпеки і використання сили як прояву соціального буття, знаходяться в постійній взаємодії і розвиваються у взаємній залежності. Кожен з них має свою обумовленість у наведеній системі в залежності від внутрішньої природи процесів, які складають зміст кожного з цих понять. Кожне з них настільки багатоаспектне, що не можна говорити про виключно соціально-інженерний підхід при вирішенні процедурних питань безпеки і визначенні основних засад соціальної діяльності в цій сфері.

Співвідношення примітивної сили і процедурних засобів безпеки носить складний діалектичний характер, обумовлений наступними факторами:

1. Процедурні засоби безпеки виникають і складаються значно пізніше ніж прояви примітивного силового впливу на соціальні процеси. Процедурні заходи безпеки мають формалізовану форму, а використання примітивної сили не завжди. Сила має первинне, природне походження. Набутий досвід у використанні сили став джерелом для відпрацювання процедурних заходів безпеки.

2. Сила і процедурні засоби безпеки грають в суспільстві необхідну роль. Однак процедурні засоби безпеки володіють самостійною етичною цінністю, закріплюючи ідеали і принципи, що існують в суспільстві. Засоби виконують функцію виховання громадян, безпосереднього впливу на моральність. Сила етичною цінністю не володіє, на моральність в суспільстві впливає опосередковано, через соціально-правові форми.

3. Процедурні засоби безпеки і примітивна сила володіють різнохарактерною природою впливу на об'єкт. Процедурний захід безпеки, встановлюючи відповідні соціальні відношення, сам по собі ще не реалізує їх. Вони здійснюються завдяки використанню формалізованої сили.

4. Процедурні засоби безпеки, з урахуванням своїх динамічних властивостей, мають значно більш стабільний характер, ніж примітивне використання сили. Обов'язковим принципом і критерієм ефективності використання процедурних засобів безпеки є оперативність, хоча в примітивній силі присутній ефект неочікуваного її використання.

5. Процедурні засоби безпеки і використання примітивної сили не співпадають за обсягом впливу на об'єкти. Тут потрібно враховувати наступні моменти.

По-перше, засоби безпеки регулюють не тільки управлінські, але і інші види суспільних відносин. По-друге, вибір засобів безпеки не може обмежуватись принципом доцільності.

6. Механізми використання засобів безпеки і примітивної сили не співпадають. Механізм засобів безпеки передбачає використання правових норм, процес застосування примітивної сили їх, в основному, порушує.

7. Засоби безпеки виступають одним з основних факторів утримання проявів примітивної сили в межах правового поля, існуючого як у внутрішній, так і зовнішній сферах життя суспільства.

8. Вдосконалення процедурного забезпечення застосування управлінського впливу в сфері безпеки знаходиться в прямій залежності від ступеня наукового дослідження у відповідній сфері.

Формалізація процесів безпеки не може сприйматись як обмеження управлінського впливу, хоча з позиції технократичного підходу до управління це одна з його умов.

Процедурні засоби безпеки і примітивна сила, зберігаючи свою специфіку, знаходяться в динамічному взаємозв'язку, активно впливають один на одного, причому в процедурних засобах безпеки відображаються основні закономірності управління, а досвід, який набувається в результаті їх реалізації, використовується для вдосконалення управління в сфері безпеки. Складність визначення процедурних засад управління в сфері безпеки може бути подолана з використанням засад державного управління, саме вони містять основи забезпечення безпеки в соціальних системах.

Безпека – складне соціальне явище, об'єкт теоретико-управлінського дослідження, предмет соціальної інженерії. У результаті проведеної роботи встановлена закономірність, яка визначає безпеку як складну систему, сукупність взаємообумовлених елементів, таких як: справедливість (насилля, як її протилежність), потреба і інтерес безпеки. Справедливість виступає головним, системоутворюючим елементом, що визначає характер моделі безпеки, її внутрішній і зовнішній зміст, виконує роль ідеальної форми, без якої неможливий процес розвитку суспільства, управління ним. Сприйняття справедливості на загальнонаціональному рівні, її обумовленість менталітетом нації характеризує особливість, специфічність безпеки як системи, її змістовний бік. Розгляд на теоретико-управлінських засадах дозволяє розкрити її зміст в науково-практичному аспекті, спираючись на закономірності і положення науки соціального управління, тобто робити кроки по створенню її теоретичної моделі. Насилля приймається як фактор, який обумовлює прийняття необхідних заходів щодо забезпечення потреби, інтересу індивіду і суспільства в безпеці, розроблення і підтримання в дієздатному стані системи безпеки. Різноманітність форм проявів насилля впливає на вибір форм протидії їм, на схеми заходів, які суспільство і індивід вибирає для свого захисту. Встановлений прямий зв'язок між насиллям і безпекою дає підстави для формулювання процедур щодо відновлення порушеного і підтримки

належного стану соціальних відносин, дозволяє відійти від розмитості, невизначеності, а в багатьох випадках, вуалювання істинних процесів, безпосередньо пов'язаних з процесами реалізації потреби, інтересів індивіду і суспільства в безпеці. Змістовна сторона безпеки стає невід'ємною частиною наукової моделі реагування держави на небезпечні прояви соціальної активності, агресії суб'єктів, необхідним механізмом протидії негативним змінам, що відбуваються в соціальних відносинах. Наведені форми безпеки, її внутрішньо- і зовнішньосистемні прояви надають суб'єкту соціальної інженерії необхідний понятійний апарат, розкривають напрямки роботи.

Надійшла до редколегії 15.02.2001

*Ю.В.Климчук, здобувач Нац. юрид. академії ім. Ярослава Мудрого,
офіцер по зв'язках з ЗМІ Харківського військового ун-ту*

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У СИТУАЦІЯХ ВНУТРІШНІХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

За даними ООН, збройні конфлікти останнього десятиліття ХХ століття носили внутрішній характер, у 90-х роках з 83 збройних конфліктів тільки 3 були міжнародними. У світі немає жодного регіону, де не відбувалися б внутрішні збройні конфлікти (Колумбія, Судан, Ангола, Алжир, Північна Ірландія, Югославія, Шрі-Ланка, Індія, Афганістан, Туреччина). Ряд внутрішніх конфліктів відбувся і на території СНД: Наддністрянщина, Карабах, Абхазія, Таджикистан, Чечня [1, с. 82].

Неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт означає зіткнення з застосуванням зброї між організованими антиурядовими групами і збройними силами уряду в межах території визначеної держави. Можлива трансформація неміжнародного збройного конфлікту в міжнародний, тобто відбувається інтернаціоналізація внутрішнього збройного конфлікту (як це відбулося, наприклад, в Югославії в 1999 р.). У повсякденній мові і публіцистиці неміжнародні збройні конфлікти звичайно іменуються громадянськими війнами [2, с. 481].

Сучасний збройний конфлікт звичайно починається неформально, тобто при виникненні ситуації, до якої застосовані положення права війни (міжнародного гуманітарного права) для неміжнародного чи міжнародного збройного конфлікту.

Вважається, що міжнародне гуманітарне право вступає в дію тоді, коли збройний конфлікт уже фактично виник, поза залежністю від причин, що його породили. Значення мають тільки події, що фактично відбуваються. Термін «збройний конфлікт», який застосовується замість поняття «війна»? дає можливість більш широко застосовувати міжнародне гуманітарне право (право збройного конфлікту) за умов:

- війни, тобто збройного конфлікту між суб'єктами міжнародного права (державами);
- окупації території однієї держави іншою (навіть якщо вона не зустріла відсічі);